

«МОВНА ПОЛІТИКА» ЯК ЯВИЩЕ І КАТЕГОРІЯ

Досліджується «мовна політика» як явище і категорія, яка тісно пов'язана: з самоусвідомленням як суб'єкта політики, який її здійснює, так і науковця, який її досліджує; з державною та політичною ідеологіями, з чим тісно пов'язані ідентичність суб'єктів мовної політики, розуміння історії розвитку держави, її мешканців, їх мови і культури; з тим, у якій державі досліджується мовна політика, якою вона була у минулому та є наразі (незалежною, окупованою, постколоніальною), яку спадщину вона отримала від своєї метрополії; з тим, якою є держава на сучасному етапі розвитку: одномовною/багатомовною, демократичною чи тоталітарно-авторитарною; з тією мовною політикою, яку держава чи політичні сили проводять по відношенню до власного народу, а особливо – національної меншини, корінної нації, етнічної групи та ін.

Акцентовано увагу на визначенні терміну «мовна політика», яке уперше використав польський політичний діяч Дж. Цеболлеро, який є, на його думку, суперечливим і надзвичайно складним поняттям у ділянці категоріального визначення, оскільки цей термін має такі властивості, які визначають його роль і місце у соціально-політичних відносинах. У цьому сенсі зазначено, що термін «мовна політика» активно розвивається та використовується у 1960-1980-х рр., а також поширюється у 1990-х рр., що варто розуміти як сукупність ідеологічних постулатів та практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у державі [8, с. 25].

Визначено, що «мовна політика» – це категорія, яка відображає мережеві, міжмережеві, інституційні ін. комунікаційні зв'язки та політичні відносини; явище, яке тісно пов'язане з державною, опозиційною та громадянською політикою; державна політика, яка здійснює мовну політику, спираючись на формальні та неформальні інституції, які нерідко конфліктують, виборюючи таким чином для своєї мови більше життєвого простору і можливостей повноцінно функціонувати, розвиватися, поширюватися в усіх сферах суспільно-політичного життя та конкурувати з іншими мовами; логічне поняття, яке активно використовується на території Радянської України у 20-х рр. ХХ ст., яким позначалося цілеспрямоване втручання суспільства у стихійний процес мовного розвитку й організоване керування цим процесом» [21, с. 47].

Доведено, що особливістю мовної політики незалежної України є те, що вона успадкувала від СРСР постколоніальну мовну ситуацію, де співвідношення носіїв української і російської мов не відповідало відсотку етнічних українців і росіян, позаяк колонізатори перетворили українську мову у допоміжний засіб комунікації, чим порушили її природний функціональний стан. Зазначено, що модель стосунків між російською та українською мовами в Радянській Україні формувалася владою так, щоб вони сприймалися у суспільстві не як рівноправні, а як відносини між мовою і діалектом. Виявлено, що особливістю мовної політики є також і те, що її проведення розділене між двома політичними силами, якими, з одного боку, є національно-демократичні інституції, що діють на основі проукраїнських політичних сил, з іншого, – проросійськи налаштовані політики (комуністи, соціалісти, соціал-демократи та ін.), які захищають в Україні інтереси і цінності Росії.

Ключові слова: мовна політика, Українська держава, політичні сили, політична ідеологія, суб'єкт політики, ідентичність, мовна ситуація, російська та українська мови, Росія, проросійський.

Постановка проблеми. Визначення «мовної політики» як поняття і явища залежить від багатьох факторів, зокрема, від: стану державних інституцій та ідеології, яка панує на державному рівні; мовної ситуації та держави, яка є самостійною чи залежною від колишньої метрополії; того, яка мовна політика успадкована та хто її здійснює; того, які мовно-політичні

відносини існують між опозиційними політичними інституціями, а також – на міжвладному, міжполітичному та міждержавному рівнях. Приміром, у багатонаціональних державах, як стверджує вітчизняна дослідниця І. Плотницька, мовна політика, форми впровадження якої детерміновані суспільно-політичним ладом, режимом правління, міжетнічними відносинами, є складником національної політики, позаяк вона здатна закріплювати не лише привілеї панівної мови, а й сприяти врегулюванню національних конфліктів шляхом підтримки мов національних меншин [21, с. 48].

У середині 1980-х рр. мовно-політичні відносини на території Радянської України регулювала Верховна Рада, яка у 1989 році ухвалила закон «Про мови в Українській РСР». Цей закон був одним з інструментів мовної політики, який здійснював регулятивну та управлінську функції до 2012 року. Закон «Про мови в Українській РСР» державні інституції вводили в дію протягом десяти років. Протягом цього часу, як зазначає О. Стьопіна, вводилися у дію Статті 13 («Мова технічної і проектної документації»), 25 («Мова виховання та одержання освіти»), 26 («Мова виховання у дитячих дошкільних установах»), 27 («Мова навчання і виховання у загальноосвітніх школах»), 28 («Мова навчання у професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах»), 29 («Вступні іспити з української мови») та ін. [24]. З іншого боку, цей закон позбавив політиків можливості навіть дискутувати з приводу зазначених положень, які неправомірно були розтягнуті у часі. У зв'язку з цим українську мову як засіб комунікації та предмет розпочали впроваджувати в освітні навчальні заклади Автономної республіки Крим (АРК) лише у 1997-1998 навчальному році. Утім, освітні заклади з українськими класами та українською мовою навчання з'явилися на території півострова ще пізніше – на початку 2000-х років. А це означає, що протягом десяти років у технічній і проектній документації, в освіті та інших галузях використовувалася російська мова та формувалася на її основі проросійська свідомість у молодого покоління українців, які, як і інші проросійськи налаштовані політики, зокрема Півдня і Сходу України, нав'язували проукраїнськи налаштованим громадянам міфи про «дві України», дві культури, різні регіони, які, начебто, не є українськими, винятковість російської мови і культури, нерозвиненість української мови, яка є діалектом російської та наслідком ополячування [9, с. 218]. Термін «проросійськість» варто розуміти як підтримку в Україні політичної системи Російської Федерації, відчуття приналежності до російського народу, його традицій, звичаїв, цінностей, поведінки та взаємодії з іншими спільнотами. У цьому контексті термін «проросійськість», на думку А. Бичко (Неліпович), свідчить про ідентичність з російським народом, його мовою, звичаями, традиціями, історією, культурою та ін., а власне «проукраїнськість» – з українською спільнотою, її героями, ментальністю [4], історією, мовою і культурою. Боротьба усього проросійського з проукраїнським є, на думку Н. Гавриди і Л. Назаревич, результатом тривалої мовної політики, спрямованої проти української мови, української ідентичності та української державності, яку Росія розпочала після 1654 р.» [6, с. 78].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Мовну політику» як поняття і явище досліджували Д. Абрамова, Б. Ажнюк, Н. Гаврида, О. Данилевська, Л. Назаревич, І.Плотницька, Н. Седнева та багато ін. Елементами структури такого явища як мовна політика, на думку О.Данилевської, є державні органи влади, урядові інституції, об'єднання, недержавні, громадські та наукові організації, які здійснюють мовну політику або впливають на її характер. «Мовна політика ґрунтується, на думку О. Данилевської, на мовній ситуації, яка залежить від фактора одномовності чи багатомовності» [8, с. 32]. Така мовно-політична ситуація у добу правління экс-Президента Л. Кучми, який спустив на гальма усі ті мовні завоювання, які було досягнуто на першому етапі (1991-1996 рр.) проведення мовної політики, стосувалася проблем відкриття та закриття державних установ, що «відповідали» за здійснення мовної політики та впровадження української мови в усі сфери і галузі суспільно-політичного життя держави. Виходячи з зазначеного, процес залучення національно-демократичних політичних інституцій до участі у формуванні та реалізації мовної політики, спрямованої на задоволення національних потреб та інтересів українського суспільства, гарантом Конституції України, яким був на той час Л. Кучма, було загальмовано, що, приміром, Р. Кісь розглядає як руйнування всього українського, а також наближення Росії до її стратегічної мети та фінальної ідеї – Третього Риму [12]. Це у середовищі українського політикуму викликало бурхливі дискусії, які точилися навколо російської та української мов, а також – мовної політики загалом аж до ухвалення Конституції України, яка затвердила українську мову у статусі єдиної державної, поклала на державу обов'язок забезпечувати її всебічний розвиток та функціонування в усіх сферах суспільно-політичного життя та на усій території України. У цьому сенсі вітчизняна

дослідниця Н. Седнева, мовну політику визначає як цілісну систему заходів держави та інших політичних інститутів щодо розв'язання проблеми розвитку мов у соціумі [23, с. 14].

У цьому контексті мовну політику варто розуміти як сукупність державних заходів, за допомогою яких забезпечуються мовні і комунікативні права як влади, так і опозиції, а також права усіх громадян, зокрема і національних меншин, які відрізняються від автохтонного етносу мовою, культурою та ін. особливостями. Ці етнічні, мовні, релігійно-конфесійні, геополітичні, політико-ідеологічні орієнтаційні розбіжності дає можливість виявити, на думку Д. Абрамової, регіональний зріз. Наприклад, «для представників Донецька пріоритетними виявилися, як стверджує дослідниця, політико-ідеологічні та геополітичні чинники ідентичності з орієнтацією на радянське/російське минуле і майбутнє, тоді як для представників Львова притаманні національні чинники ідентичності» [1, с. 230]. Мовне оздоровлення українського суспільства має здійснюватися не шляхом заборони та зневаги до чужих мов, а – повноцінного утвердження української мови. Кожен громадянин України повинен знати державну мову, а також – вивчати російську чи іншу мову національної меншини [18]. Мовно – політична непослідовність української влади негативно вплинула на мовно-політичну ситуацію населення незалежної України, коли «за результатами соціолінгвістичних опитувань швидше двомовними, ніж одномовними визнають себе 48,6 % мешканців України. З них 36 % хочуть бачити двомовними своїх дітей, а 32 %, тобто кожен третій, прагне для них освіти двома мовами» [26, с. 175]. Водночас з приходом до влади П. Порошенка мовно-політична ситуація стала поліпшуватися на користь української мови, особливо зі скасуванням закону «Про засади державної мовної політики» та ухваленням ряду інших, серед яких закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», які дозволили ввести більше української мови на радіо, телебаченні, в Інтернеті, друкованих засобах масової інформації та ін. У зв'язку з цим українська мова стала відігравати визначальну роль у формуванні мовної політики на основі консолідації української нації та її згуртуванні перед серйозними викликами сьогодення. У цій ситуації основою формування терміну «мовна політика», на думку І. Плотницької, є українська мова, яка має, на її думку, тисячолітню історію розвитку [21, с. 47].

У зв'язку з цим мовну політику, на думку Б. Ажнюка, розуміють як заходи, здійснювані державою через систему органів законодавчої, виконавчої та судової влади щодо збереження або зміни мовної ситуації в країні, перерозподілу сфер функціонування мов, захисту загрожених мов, впливу на розвиток мовної системи та її підсистем. Окрім зазначених суб'єктів, які здійснюють мовну політику у державі, «за певних обставин, як вважає Б. Ажнюк, ними можуть бути не лише неурядові організації, церква, міжнародні структури» [2, с. 10], а й українська мова як державна інституція. Усі ці суб'єкти можуть конструктивно чи деструктивно впливати на мовну політику, основою якої є сукупність відносин і зв'язків, які відстоюють національні цінності на внутрішньому чи зовнішньодержавному рівнях або інтереси чужої держави [3, с. 234]. Утім, на законодавчому рівні здійснення мовної політики бракує таких положень, які б передбачали покарання суб'єктів політики за: невиконання законів у ділянці поширення комунікацій державною мовою у регіонах держави, а особливо – у найбільш зросійщених; ігнорування державної мови при здійсненні службових повноважень, у діловодстві, під час виборів тощо. Характерними рисами суб'єктів політики під час виборів, на слушну думку Н. Мараховської, є бюрократичність, максимальна безликість і двозначність, що проявляються в особливій інтонації, поведінці та інших прийомах впливу на свідомість електорату та опонентів [17, с. 172].

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на те, що на тему мовної політики написано немало наукових статей, посібників, підручників, монографій та захищено немало дисертацій, вона залишається досить актуальною проблемою і не лише в Україні, яка стала незалежною, а й в інших демократичних розвинених державах та на пострадянському просторі. Щоб захистити національні цінності, інтереси та ідентичність, у багатьох країнах, як констатують Г. Шевчук і Н. Трач, ухвалено нормативні акти, які підтримують охорону державної мови, а також створено відповідні інституції для здійснення внутрішньої мовної політики, які діють у Польщі, наприклад, Рада польської мови при Президії Академії наук; у Франції – це Французька Академія; в Ізраїлі – Академія мови іврит [29, с. 97]. Такий інститут мовної політики створено, хоч і з великим запізненням, в сучасній Україні, – це Національна комісія зі стандартів державної мови, яку очолює Уповноважений із захисту української мови як державної, яка у Російській/радянській імперії припинялася та заборонялася. Наприклад, розроблена у Москві стратегія мовної політики передбачала, на слушну думку Н. Гавдиди та Л. Назаревич, «уніфікацію та злиття національних мов, тому визначальними постулатами досліджень у Радянській Україні ставали тези про благотворний вплив російської мови

на українську та гармонійність українсько-російської двомовності, якої українцям не вдається позбутись і дотепер» [6, с. 78].

У цьому контексті особливістю мовної політики є те, що вона стала частиною національної політики українців у добу «українізації» та під час здобуття Україною державної незалежності у 1918 та 1991 рр. На початку 1990-х років модель мовної політики почала модернізуватися, націоналізуватися та змінюватися. «Модернізація» – це: процес набуття політичною системою нової якості, яка розглядається як ідеальний тип сучасного політичного устрою та полягає у переході від авторитарно-тоталітарного режиму до демократичного; зміна мовно-політичного вектору під дією нових політичних обставин та комунікативних дій; формування нового мовно-політичного простору на основі української мови як державної, а також мов етнічних меншин; боротьба проросійськи налаштованих політиків за status quo для російської мови та російськомовний простір, який гальмує поширення української мови в усіх сферах суспільно-політичного життя, а особливо на Півдні та Сході країни. Тобто, на формування мовної політики, з одного боку, впливає влада, з іншого, – опозиція або громадяни. Враховуючи ці обставини, визначення терміну «мовна політика» у кожного дослідника може відрізнятися, позаяк воно залежить від його компетенції, усвідомлення, сприйняття мовно-політичної проблеми, глибини її вивчення та розуміння. З цього приводу вітчизняна дослідниця І. Плотницька наголошує, що мовна політика у багатонаціональній державі є особливо складною, оскільки у цьому випадку варто враховувати такі фактори, як дво – або багатомовність, своєрідність національного складу населення, міжнаціональні відносини, а також роль окремих мов та їх носіїв у громадському житті [21, с. 48].

Тож мовно-політична проблема не сходить з порядку денного не лише багатьох держав, позаяк мовною проблемою спекулюють як владні, так і опозиційні інституції, які використовують її у боротьбі за посади та у здобутті влади, а й в Україні, де борються за владу у державі, зокрема і під час кожних виборів, дві політичні сили – одна з них є проукраїнською, інша проросійською, кожна з яких захищає власні інтереси і цінності. Однією з головних тем на кожних виборах є «проблема» російської мови і російськомовної спільноти, для якої, на думку проросійськи налаштованих політиків, цю мову в Україні треба зберегти за будь-яку ціну. Це пов'язано з політичною культурою суб'єктів політики, що дає можливість глибше проаналізувати мотивацію їх поведінки у процесі здійснення мовної політики під час ухвалення політичних рішень [3, с. 261]. Тож російський націоналізм в Україні, як символ нетерпимості до всього українського, представляє проукраїнських політиків у вигляді бандерівців, які «забороняють» громадянам розмовляти російською мовою, яка, на думку російських націоналістів, для українців є рідною, позаяк її використовували такі українські митці як Марко Вовчок, Є. Гребінка, М. Костомаров, Т. Шевченко та ін. [25, с. 188]. Діяльність російських націоналістів відобразилася у наш час на положенні Статті 10 Конституції України, яка поряд зі статусом української мови як державної гарантувала вільний розвиток, використання та захист російської, що дало привід використовувати цю мову для тиску на українську владу та наполягати на її поширенні в Україні у статусі офіційної, другої державної або регіональної. Виходячи із зазначеного, державний статус української мови, на думку С. Головатого, не сумісний з пропагандою, спрямованою на запровадження другої державної та регіональної мов або проголошення діалектів української мови окремими мовами [7, с. 39, 40]. Тобто, проросійськи налаштовані політики готові, на думку І. Дзюби, здати російському націоналізмові усе, що їм не жаль, – «українську історію, національну пам'ять, культурну самобутність, українську мову та всі інші цінності в обмін на риторику братерства...» [10, с. 476]. Утім, специфіка мовної політики полягає, на слушну думку Г. Шевчук і Н. Трач, не лише у цьому, а й у тому, що Україна є не лише пострадянською державою, а й постколоніальною, позаяк за той час, коли вона входила до складу Російської імперії, було видано 479 законів щодо заборон української мови [27, с. 97]. Тобто, нормою мовної політики в імперській та у радянській періоди української історії, на думку Н. Гавдиди і Л. Назаревич, є асимілятивний та мововбивчий лінгвоцид, який негативно вплинув на процес розвитку та поширення української мови [6, с. 77] в усі сфери суспільно-політичного життя, яке було політизоване.

Особливістю мовної політики як явища є політизація мовних проблем та маніпуляція свідомістю громадян, зокрема під час виборів. Мовне питання використовується у боротьбі за голоси електорату під час кожних виборів, що відбуваються в Україні. Не були винятком і президентські вибори 1999 року, під які було ухвалено закон «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». Цей законодавчий акт було проголосовано комуністами та ін. проросійськи налаштованими політиками, які у минулому гальмували українську ідею, змінювали

та знищували українську історію, забороняли використовувати українську мову, розвивати культуру та ін. [25, с. 185]. Зазначений закон набуває юридичних повноважень на поч. 2006 року перед черговими парламентськими виборами. На протигагу таким діям суб'єктам політичної мережі російської моделі мовної політики члени національно-демократичної мережевої політики розробляють Концепцію державної мовної політики, яка була підписана тодішнім Президентом В. Ющенком у кінці перебування його на державній посаді. У Концепції наголошується, що пріоритетом державної моделі мовної політики має бути утвердження та розвиток української мови як визначального чинника та головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі, є базовим системоутворюючим складником української державності та громадян усіх національностей [13]. У Концепції йдеться про те, що «Україна є унітарною державою, в межах якої немає регіонів компактного проживання осіб, які б належали до етнічної меншини, яка становить більшість. Утім, цей документ має декларативний характер, позаяк він не підкріплений дієвими механізмами ні В.Ющенком, у якого закінчувався термін на посаді Президента, ні В. Януковичем, який отримав перемогу на виборах 2010 року та мав на українську мову, як єдину державну, зовсім інші погляди. З іншого боку, Віктор Ющенко не міг вчинити інакше, якщо зважити на його інавгураційні обіцянки, де він запевнив, що «кожен зможе навчати своїх дітей мовою батьків», а російську мову не будуть обмежувати у використанні [27, с. 98]. Тому і не дивно, що В.Янукович реалізовував на практиці те, що було намічено та задекларовано В. Ющенком, гальмував впровадження української мови в освітні навчальні заклади, особливо на Півдні та Сході України, переводив їх на двомовний (російсько-український) або одномовний (російський) режим викладання, скорочував групи і класи, де навчання здійснювалося українською мовою; гальмував відкриття навчальних закладів з українською мовою викладання, намагався запровадити російську мову у статусі офіційної/другої державної або регіональної та ін.

Тобто, одним із найважливіших знарядь мовної політики, як вважає Б. Ажнюк, є статус мови. Він може бути офіційним (законодавчо закріпленим), напівофіційним та неофіційним (звичаєвим). Офіційний статус мови мають не всі сучасні мови. Наприклад, його не мають, на думку науковця, чеська мова в Чехії (водночас володіння чеською мовою є обов'язковим для набуття громадянства), англійська у Великобританії і США, німецька у ФРН (водночас претенденти на громадянство Німеччини повинні засвідчити достатній рівень володіння німецькою мовою, позаяк на практиці німецька мова виконує усі функції державної мови в повному обсязі), грецька в Греції, угорська в Угорщині, італійська в Італії, шведська у Швеції. Особливе значення має статус державної або офіційної мови там, як запевняє Б. Ажнюк, де є протиборство мов, у якому статус виступає важливим регулятором. Сама наявність статусу – це значною мірою діагноз. Наявність рівного статусу в двох або більшій кількості мов зазвичай є наслідком подолання колоніальної залежності [2, с. 15, 16], з чим можна погодитися лише частково, якщо зважити на запровадження, приміром, у Білорусі російської мови у статусі другої державної, що ніяк не допомогло подолати наслідки колоніальної залежності, а, скоріш навпаки, підсилило залежність цієї держави від Росії. Водночас між офіційною і державною мовами, на думку багатьох дослідників, зокрема Б. Ажнюка, майже немає різниці. Мова титульної нації у Конституції багатьох народів знаходиться на першому місці і називається національною, а друге місце займає мова національної меншини чи ін. народу. Наприклад, у Конституції Ірландії, ірландська мова, як зазначає Б. Ажнюк, є «першою офіційною мовою», водночас англійська – «другою офіційною». Зокрема, у законодавстві Автономної області Каталонія, що входить до складу Іспанії, зазначено, що «каталонська мова є офіційною мовою Каталонії, а іспанська (кастильська) є офіційною мовою іспанської держави» [2, с. 17, 18, 19].

Формами мовної політики є, на думку О. Данилевської, «одномовність, двомовність та багатомовність. Мовну політику дослідниця розподіляє на такі типи як: регіональна, змішана та асиміляційна» [8, с. 44]. Зокрема, статус російської мови в Україні у значенні регіональної, офіційної або другої державної загрожує демократизації українського суспільства, українсько – російським відносинам, а також – впливом російського фактору на територіальну поляризацію української спільноти. У цілому, російська мова у статусі регіональної відображає ставлення місцевої влади, політиків та мешканців регіону до проблем одномовності або двомовності, а також до повернення status quo для російської мови, який вона мала в СРСР. Підопічні Кремлю українські комуністичні стратеги, виконуючи його волю, гальмували переведення освітніх закладів на навчання та викладання українською мовою, особливо на Півдні та Сході України, аби зберегти на цих теренах status quo для поширення російської мови у статусі якщо не другої державної, то

хоча б регіональної, та об'єднати українське суспільство на основі її вільного розвитку на теренах незалежної України [22, с. 61, 63]. На думку Л. Нагорної, «дискусії навколо проблем двомовності мають емоційний характер і зводяться до перетягування каната: одні вимагають надати російській мові статусу другої державної / офіційної, інші, категорично проти, наполягаючи на українізації [20, с. 43]. Двомовність, на думку вітчизняної дослідниці А. Корж, має виразне антиукраїнське спрямування» [14, с. 10], яка є шкідливою до того часу, поки остаточно не сформувався мовно-розумовий апарат рідною мовою. Утім, ідея двомовності від проросійськи налаштованих політиків невпинно просувалася вперед, про що свідчить ухвалення у 2012 році з порушенням регламенту та положень Статті 10 Конституції України перед черговими виборами до Верховної Ради України закону «Про засади державної мовної політики», сенс якого, на думку К. Євсєєва, «полягає не в урегулюванні мововжитку, а – в підживленні протистояння між мовними громадами України» [11, с. 313]. Цю суперечність намагався розв'язати Конституційний Суд України, який своїм рішенням зазначений закон визнав неконституційним через порушення процедури його ухвалення. Водночас, якби цей закон базувався на засадах діалогу, дискурсу, компромісу і консенсусу як провладних, так і опозиційних політичних інституцій, то його було б ратифіковано не лише східними і південними областями, де російська мова посідає, за словами Л. Масенко, домінуючі позиції (82,3% використання у Південному регіоні і 86,8% – у Східному) [19, с. 74], а й центральними та західними. Зважаючи на зазначене, цьому закону бракує легітимності, яка побудована на конструктивній дискусії та узгодженні позицій між різними політичними інституціями. У зв'язку з деструктивною поведінкою комуністів та ін. проросійськи налаштованих політиків Україна лише на 25 році незалежності заговорила про можливість повторної заборони Комуністичної партії України як проросійської політичної інституції, яка захищає в Україні інтереси Росії. Відновивши свої сили після певних втрат, комуністи та проросійськи налаштовані політичні інституції підтримують будь-які ініціативи Росії, скеровані на підсилення позицій російської мови та російських цінностей в Україні [16, с. 11]. У зв'язку з цим закон «Про засади державної мовної політики», готуючись до чергових президентських виборів, Рішенням Конституційного Суду від 28 лютого 2018 року було скасовано як такий, який гальмував повноцінне функціонування української мови на Півдні та Сході України, поширив російську мову у статусі регіональної та офіційної і цим поглибив розкол української спільноти на регіональному та мовно-політичному рівнях. Іншу думку щодо розколу українського суспільства, має вітчизняний політик і комуніст Г. Крючков, який вважає, що розколюють українську спільноту націоналісти, які переписують історію Великої Вітчизняної війни, мовну політику, насаджують націонал-шовіністичну ідеологію, яка по відношенню до росіян та ін. національностей є дискримінаційною [15, с. 5]. Зважаючи на зміни у мовній політиці, деякі області, зокрема Херсонська і Миколаївська та ін., відмовилися від регіональної мови як такої, яка зросійщувала українську спільноту. Водночас скасування закону «Про засади державної мовної політики» підтримали не усі науковці, зокрема, вітчизняний науковець О.Висоцький назвав цю подію «недолугою мовною політикою Верховної Ради України, що було, на його думку, використано Росією для розпалювання сепаратистських настроїв у Криму та на Донбасі» [5, с. 70]. З іншого боку, якщо таку мовну політику можна назвати недолугою, то лише через її непослідовність і маніпулятивність, що також є особливістю мовної політики як явища, якщо зважити, що закон «Про засади державної мовної політики» було скасовано через 6 років, а новий закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було ухвалено під час другого туру президентських виборів 2019 року, текст якого розробляв колектив фахівців Координаційної ради з питань застосування української мови в усіх сферах суспільно-політичного життя України, яку було створено при Міністерстві культури України 8 червня 2016 р. Координаційна рада об'єднала представників громадянського суспільства, наукової спільноти та органи виконавчої влади. При ній діяла робоча група з мовного законодавства, керівником якої було призначено В. Василенка. Ця група розробила зазначений проект закону разом з громадськими активістами і науковцями. У цьому сенсі майбутнє мовного законодавства та мовної політики в Україні, як наголошує Б. Ажнюк, «значною мірою залежить від громадської думки, активності недержавних організацій, а також від позиції експертного середовища та його здатності впливати на короткотермінові й далекосяжні цілі головних політичних сил» [2, с. 27, 28].

За законом «Про забезпечення функціонування української мови як державної» основою державної мовної політики є збереження незалежності, соборності, культури українського народу, цінностей держави, української мови як державної, яка є інструментом «об'єднання українського суспільства, засобом зміцнення єдності, територіальної цілісності України, незалежності та

національної безпеки». Водночас, на думку Г. Шевчук і Н. Трач, в Україні не існує чіткої системи визначення принципів мовної політики, правових та організаційних засад її розвитку, застосування державної мови та мов національних меншин. Похідною мовної політики як концепта є державна мовна політика, яка в українських реаліях має суперечливий характер, позаяк в окремих випадках може призвести до дестабілізації та суспільно-політичної напруги [27, с. 97] особливо тоді, коли йдеться про українізацію сфер і галузей суспільно-політичного життя та відродження моделі мовної політики на національній основі.

Висновки та перспективи дослідження. Визначення мовної політики як категорії асоціюється з правовою культурою і порядком, позаяк тут йдеться про державну мовну політику, яку варто розуміти як систему заходів інститутів держави, діяльність яких спрямована на реалізацію мовних прав громадян, які за Конституцією України мають право вільно користуватися рідною мовою в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя. Водночас залишається актуальною проблема новітнього російщення українського народу, яку необхідно зупинити. У цьому контексті мовна політика має: підтримувати мовні права етнічних меншин, які беруть активну участь у розбудові Української держави; бути частиною національної політики, яка спрямовується на утвердження, розвиток та функціонування української мови як державної в Україні; проводити виховну роботу серед молоді, виховуючи її у патріотичному дусі та в кращих історико-культурних традиціях українського народу. Утім, втягування національних меншин у політичний процес нерідко важко співвідноситься з поведінкою тих громадян, політичних і державних діячів, які усе життя прожили в Україні і не навчилися або не бажають послуговуватися українською мовою хоча б тому, що вона є державною. З іншого боку, окремі з них навіть чинять усілякі перешкоди, аби Українська незалежна держава не розвивалася як національна. Виходячи з зазначеного, на визначення мовної політики як концепта у добу правління экс-Президента Л. Кучми вплинула проросійська ідеологія, під впливом якої він заявив, що запровадить в Україні російську мову у статусі офіційної. Утім, втілити у життя цю ідею було йому складно, позаяк поруч з проросійськими політичними інституціями знаходилася опозиція, яка не дозволила йому провести цю ідею у життя. Утім, здійснити свою мрію Л. Кучма не полишав, а до своєї мети він та його прибічники йшли поетапно: на першому етапі (1991-1996 рр.) його ідеологи підписали та з порушенням переклали «Європейську хартію регіональних або міноритарних мов», об'єктом якої є захист мов, котрим загрожує зникнення, а не мовні права національних меншин; на другому (1997-2004 рр.), його проросійське оточення (комуністи та інші «ліві» політичні сили) у Верховній Раді ухвалило закон «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», який захистив не ті мови, які знаходилися на межі зникнення, а ті, яким ніщо не загрожує; на третьому (2005-2009 рр.) після «Помаранчевої» революції проросійськи налаштовані політики намагалися втілити положення цього закону, який набрав чинності на початку 2006 року, у життя, спровокувавши тим самим «парад мовних суверенітетів»; на четвертому (2010-на поч. 2014 рр.), экс-Президент В. Янукович та його команда на основі положень закону «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» ухвалили закон «Про засади державної мовної політики», який поглибив розкол української спільноти за мовно-політичною та ідеологічною ознаками; на п'ятому (2014-2019 рр.), ідея Л. Кучми, В. Януковича та інших проросійськи налаштованих політиків була частково втілена у життя: російська мова у статусі регіональної, а подекуди – офіційної здійснювала свої функції у дев'яти регіонах (областях) України та в АРК до скасування закону «Про засади державної мовної політики» (поч. 2018 р.), який розколов українську спільноту на два табори за мовно-політичною ознакою. Таке бачення мовно-політичної проблеми та формування на цій основі моделі мовної політики активно розробляється та застосовується в окремих розвинених демократичних державах. Виходячи з зазначеного, проблема мовної політики як явище залишається актуальною, а разом з цим – визначення її як категорії передбачається у подальших розвідках.

Бібліографічний список:

1. Абрамова Д. Правове регулювання державної мовної політики у сфері захисту прав національних меншин. Збірник наукових праць, 2019. Вип. 1 (22). С. 226-261.
2. Ажнюк Б. Мовна політика: європейські критерії і Україна. Українське мовознавство. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2019. № 1 (49). С. 9-31.
3. Бебик В. Наша політична культура. Політологічні читання. 1992. №1. С.19-22.
4. Бичко (Неліпович) А. Українська ментальність. Джерела становлення. К.: Освіта України, 2014. 206 с.
5. Висоцький О. Технології та стратегії мовної політики / О. Висоцький. Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 24-25 травня 2019 р., Дніпро. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. С. 68-71.

6. Гавдида Н., Назаревич Л. Лінгвоцид як форма мовної політики. Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство. Вип. II(24) 2014 78. С. 77-80.
7. Головатий С. Українська мова – інститут державності. *Право України*. 2016. № 3. С. 11-62.
8. Данилевська О. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР/Оксана Данилевська. К., 2009. 176 с.
9. Діак І. Українське відродження чи нова русифікація?: Наукове видання. К.: Гранослов, 2000. 304 с.
10. Дзюба І. Нагнітання мороку: Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ. К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 503 с.
11. Євсєєв К. Символічна політика в Україні. Наукові записки. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2000. Вип. 6 (62). С. 310-322.
12. Кісь Р. Фінал Третього Риму: російська месіанська ідея на зламі тисячоліть. Львів, 1998. 253 с.
13. Концепція державної мовної політики від 15 лютого 2010 року N 161/2010
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.
14. Корж А. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний у – т імені Ю. Федьковича. Чернівці, 2004. 20 с.
15. Крючков Г. Украина перед судьбоносным выбором / Худож. Оформитель Б. Ф. Бублик. Харьков: Фолио, 2010. 474 с.
16. Куць О. Мовна політика деяких зарубіжних держав: Наукове видання. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. 200 с.
17. Мараховська Н. Лінгвістичний вимір політичної комунікації. Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Червень 2012. Вип 23. С. 170-173.
18. Марусик Т., Кошова Н. Інфраструктура задоволення мовних потреб громадян та її функціонування. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 86-112.
19. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2011. 135 с.
20. Нагорна Л. Дискурс-аналіз у предметному полі етнополітології. Етнополітологія в Україні: здобутки, проблеми, перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 27-28 вересня 2003 року. Київ: Світогляд, 2004. С. 36-46.
21. Плотницька І. Теоретико-методологічні засади аналізу мовної політики в державному управлінні / І. М. Плотницька. Державне будівництво. 2007. № 1. Ч. 1. С. 47-53.
22. Руда О. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія / Олена Руда; НАН України, Ін-т укр. мови. К., 2012. 232 с.
23. Седнева Н. Політичні аспекти мовної політики в сучасній Україні (на прикладі південного регіону): канд. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спец. 23. 00. 02 / Міністерство освіти і науки України. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2013. 250 с.
24. Стьопіна О. Теорія і практика патріотичного виховання в сучасних умовах / О.Стьопіна. Освіта на Луганщині. 2007. № 2. С. 73-77.
25. Українське питання в Російській імперії (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.): Колективна наукова монографія в трьох частинах. Частина 3. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 276 с.
26. Фудерер Т., Данилевська О. Престиж української мови та ставлення до двомовності за оцінками мовців різних вікових груп. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 22. № 1. 2019. С. 173-181.
27. Шевчук Г., Трач Н. Мовна політика після Помаранчевої революції. Магістеріум. Мовознавчі студії. 2009. Вип. 37. С. 97-104.

References:

1. Abramova D. Legal regulation of state language policy in the field of protection of rights national minorities. Collection of scientific works, 2019. Issue. 1 (22). P. 226-261.
2. Azhnyuk B. Language policy: European criteria and Ukraine. *Ukrainian linguistics*. Kyiv National University named after T. Shevchenko. K., 2019. № 1 (49). P. 9-31.
3. Bebyk V. Our political culture. *Political science readings*. 1992. №1. P.19-22.
4. Bychko (Nelipovych) A. Ukrainian mentality. Sources of formation. K.: Education of Ukraine, 2014. 206 p.
5. Vysotsky O. Technologies and strategies of language policy / O. Vysotsky. *Socio-humanitarian research and innovative educational activities. Proceedings of the International Scientific Conference*. May 24-25, 2019, Dnipro. / Science. ed. O. Yu. Vysotsky. Dnipro: SPD "Hunter", 2019. P.68-71.
6. Gavdida N., Nazarevich L. Linguocide as a form of language policy. *Scientific notes of TNPU. Series: Linguistics*. Vip. II (24) 2014 78. P. 77-80.
7. Golovaty S. Ukrainian language – the institution of statehood. *Law of Ukraine*. 2016. № 3. P.11-62.
8. Danilevska O. Language in revolution and revolution in language: language policy of the Central Rada, Hetmanate, Directory of the Ukrainian People's Republic / Oksana Danilevska. K., 2009. 176 p.
9. Diak I. Ukrainian revival or new Russification?: Scientific publication. K.: Granoslov, 2000. 304 p.
10. Dziuba I. Injecting darkness: From the Black Hundreds of the early XX century to Ukrainophobes of the early XXI century. K. : Type. Kyiv-Mohyla Academy House, 2011. 503 p.

11. Evseev K. Symbolic policy in Ukraine. Proceedings. Kyiv: IPiEND named after IF Kuras NAS of Ukraine, 2000. Issue. 6 (62). P. 310-322.
12. Kis R. The finale of the Third Rome: the Russian messianic idea at the turn of the millennium. Lviv, 1998. 253 p.
13. Concept of the state language policy of February 15, 2010 N 161/2010
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.
14. Korzh A. Linguistic factor of social transformation in Ukraine: Abstract. dis. ... cand. flight. Sciences: 23.00.02 / Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovych. Chernivtsi, 2004. 20p.
15. Kryuchkov G. Ukraine before the fateful choice / Artist. Designer BF Bublik. Kharkiv: Folio, 2010. 474 p.
16. Kuts O. Language policy of some foreign countries: Scientific publication. Kharkiv: VN Karazin Kharkiv National University, 2011. 200 p.
17. Marakhovska N. Linguistic dimension of political communication. Linguistic Studies: A Collection of Scientific Papers. June 2012. Issue 23. P. 170-173.
18. Marusyk T., Koshova N. Infrastructure to meet the language needs of citizens and its functioning. Language situation in Ukraine: between conflict and consensus. K. : IFiEND named after IF Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2008. P. 86-112.
19. Masenko L. Surzhik: between language and language. K. : Type. Kyiv-Mohyla Academy House, 2011. 135 p.
20. Nagornaya L. Discourse analysis in the subject field of ethnopolitics. Ethnopolitical science in Ukraine: achievements, problems, prospects. Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference on September 27-28, 2003. Kyiv: Svitoglyad, 2004. P. 36-46.
21. Plotnytska I. Theoretical and methodological principles of language policy analysis in public administration / IM Plotnytska. State building. 2007. № 1. Ch. 1. P. 47-53.
22. Ruda O. Language issue as an object of manipulative strategies in modern Ukrainian political discourse: monograph / Olena Ruda; NAS of Ukraine, Inst. languages. K., 2012. 232 p.
23. Sedneva N. Political aspects of language policy in modern Ukraine (on the example of the southern region): Ph.D. dis. for the degree of Candidate of Political Science for special. 23. 00. 02 / Ministry of Education and Science of Ukraine. Petro Mohyla Black Sea State University. Mykolaiv, 2013. 250 p.
24. Stepina O. Theory and practice of patriotic education in modern conditions / O. Stepina. Education in Luhansk region. 2007. № 2. P. 73-77.
25. The Ukrainian question in the Russian Empire (late XIX – early XX centuries.): Collective scientific monograph in three parts. Part 3. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 1999. 276 p.
26. Fuderer T., Danilevska O. Prestige of the Ukrainian language and attitude to bilingualism according to speakers of different age groups. Bulletin of the KNLU. Philology series. Volume 22. № 1. 2019. P. 173-181.
27. Shevchuk G., Trach N. Language policy after the Orange Revolution. Magisterium. Linguistic studies. 2009. Vip. 37. P. 97-104.

Savoyska S. V. Language policy as a phenomenon and category

"Language policy" is studied as a phenomenon and category that is closely related: with the self-awareness of both the subject of policy that implements it and the scientist who studies it; with state and political ideologies, which are closely related to the identity of the subjects of language policy, understanding the history of the state, its inhabitants, their language and culture; with which state studies the language policy as it was in the past and is now (independent, occupied, postcolonial), what legacy it has received from its metropolis; with what the state is at the present stage of development: monolingual / multilingual, democratic or totalitarian-authoritarian; with the language policy pursued by the state or political forces in relation to its own people, and especially to a national minority, an indigenous nation, an ethnic group, and so on.

Emphasis is placed on the definition of the term "language policy", which was first used by the Polish politician J. Tsebollero, which is, in his opinion, a contradictory and extremely complex concept in the area of categorical definition, as this term has such properties that determine its role and place in socio-political relations. In this sense, it is noted that the term "language policy" is actively developed and used in the 1960s-1980s, and also spread in the early and late 1990s, which, according to O. Danilevska, should be understood as a set ideological postulates and practical actions aimed at regulating language relations in the state [8, p. 25].

It is determined that "language policy" is a category that reflects network, inter-network, institutional, etc. communication and political relations; a phenomenon that is closely related to state, opposition, public and civic policies; public policy, which implements language policy based on formal and informal institutions, which often conflict, thus gaining for their language more living space and opportunities to fully function, develop, spread in all spheres of socio-political life and compete with other languages;

logical concept, which is actively used, according to I. Plotnytska, on the territory of Soviet Ukraine in the 20s of the XX century, which marked the purposeful intervention of society in the spontaneous process of language development and organized management of this process "[21, p. 47].

It is proved that the peculiarity of the language policy of independent Ukraine is that it inherited from the USSR the postcolonial language situation, where the ratio of Ukrainian and Russian speakers did not correspond to the percentage of ethnic Ukrainians and Russians, as the colonizers turned the Ukrainian language state. It is noted that the model of relations between the Russian and Ukrainian languages in Soviet Ukraine was formed by the authorities so that they were perceived in society not as equal, but as a relationship between language and dialect. It was found that the peculiarity of language policy is also that its implementation is divided between two political forces, which, on the one hand, are national democratic institutions operating on the basis of pro-Ukrainian political forces, on the other – pro-Russian politicians (communists, socialists, social democrats, etc.) who defend the interests and values of Russia in Ukraine.

Key words: language policy, Ukrainian state, political forces, political ideology, subject of politics, identity, language situation, Russian and Ukrainian languages, Russia, pro-Russian